

Статья посвящена анализу проблемы формирования и эксплуатации подвижного состава (паровозов и вагонов) на Одесской железной дороге (вторая половина XIX – нач. XX столетий). На основе анализа литературы выявлены причины роста паровозов и вагонов на Одесской железной дороге, проанализирован количественный и качественный состав паровозов и вагонов исследуемого периода.

Ключевые слова: Одесская железная дорога, паровозы, вагоны, наука, железнодорожный транспорт

The article is sanctified to the analysis of problem of forming and exploitation of rolling stock (locomotives and carriages) on the Odessa ferrous road (second half of XIX - XX of centuries). On the basis of analysis of literature reasons of height of locomotives and carriages are educed on the Odessa ferrous road, quantitative and high-quality composition of locomotives and carriages of the investigated period is analyzed

Keywords: the Odessa railway, locomotives, carriages, science, railway transport

УДК 631:026/027 “1941/1945”

А. С. БЛОЦЕРКІВСЬКА, ст. наук. співроб., канд. істор. наук,
Державна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН, Київ

ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕНТРАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ В РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ (1941–1945 рр.)

У статті на основі здійсненого автором історичного аналізу висвітлено період діяльності Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.); охарактеризовано організаційну структуру, склад керівництва та основні принципи роботи установи.

Ключові слова: Центральна наукова сільськогосподарська бібліотека, Національна академія аграрних наук, Велика Вітчизняна війна, науково-дослідний інститут, фонд

Вступ Широкий суспільний інтерес до історичного минулого держави, характерний для національно-культурного відродження українського народу, спонукає вчених-істориків до всебічного і глибокого вивчення й аналізу наукової спадщини в різних галузях народного господарства, зокрема – у сільському господарстві. Адже звернення до практичних надбань попередніх поколінь, критичне осмислення їхніх здобутків дозволить адекватно показати перебіг історичних подій в Україні, по-новому оцінити досягнення сучасників і, можливо, використати на практиці досвід минулого.

Метою даної праці є висвітлення діяльності Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки – ЦНСГБ (нині Державна наукова сільськогосподарська бібліотека Національної академії аграрних наук України) в роки Великої Вітчизняної війни. Зазначений період в діяльності установи є малодослідженим.

На сьогодні Державна наукова сільськогосподарська бібліотека Національної

© А. С. Білоцерківська, 2013

академії аграрних наук України є третьою за величиною сільськогосподарською бібліотекою світу, провідною галузевою бібліотекою – депозитарієм. У Бібліотеці зберігається унікальна за повнотою і універсальна за змістом колекція вітчизняних та іноземних видань XVIII – початку XXI ст. на 25 мовах світу, об'єм якої перевищує 1 млн. одиниць зберігання, що висвітлюють процес становлення і розвитку вітчизняної аграрної науки, освіти та техніки.

При Бібліотеці функціонує аспірантура, докторантура, а також Спеціалізована вчена рада по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата та доктора історичних наук. Центр історії аграрної науки, який існує з 2000 р., проводить і координує історичні дослідження в області сільськогосподарської науки, освіти та техніки.

Дослідження з історії установи проводиться в рамках загальної теми «Розробити науково-організаційні та концептуальні основи становлення і розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні: теоретико-методологічні, історико-наукознавчі, біографічні та джерелознавчі аспекти дослідження» (№ держреєстрації 0111U003538) та безпосередньо теми Центру історії аграрної науки в 2012 році «Сільське господарство України в роки Другої світової війни».

Історія Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН є досить багатогранною і бере свій початок ще з 20-х років минулого століття. Дослідженням основних історичних етапів Бібліотеки нині фундаментально займається безпосередньо її керівник, доктор сільськогосподарських наук, професор, член-кореспондент НААН В. А. Вергунов. Його праці з вищенаведеної тематики підготовлені на основі аналізу багатьох різноманітних архівних джерел і є досить ґрунтовними за своїм змістом. Більш детально наукові результати висвітлені у виданні 2007 р. «Державна наукова сільськогосподарська бібліотека УААН: історія і сьогодення» [1].

Так, у розділі 1 «Державна наукова сільськогосподарська бібліотека УААН – скарбниця національного виміру (історична ретроспектива)» автор розкриває історичну картину заснування та діяльності Бібліотеки впродовж 1921–2005 рр., приводить інформацію, що Державну наукову сільськогосподарську бібліотеку НААН було створено у м. Харків у листопаді 1921 р. як службову книгозбірню Народного комісаріату земельних справ УСРР (НКЗС УСРР) із фондом 1007 книг [1, с. 13].

Упродовж наступного десятиріччя (1921–1931 рр.) Бібліотека продовжувала залишатися в системі НКЗС УСРР. За цей період її фонди поповнились галузевою літературою, що надійшла з Сільськогосподарського наукового комітету України, науково-дослідних інститутів: економіки та організації сільського господарства, ґрунтознавства.

Рис. 1. Колишнє приміщення
Центральної наукової
сільськогосподарської бібліотеки
(м. Харків, вул. К. Лібкнехта, 82)

Згідно з протоколом №11/664 від 3 квітня 1930 р. Ради Народних Комісарів УСРР «Про реконструкцію сільськогосподарської дослідної справи» було створено мережу республіканських науково-дослідних інститутів та установ, до складу якої ввійшла й Центральна наукова сільськогосподарська бібліотека. Хоча остаточно Бібліотека відбулася як спеціальна наукова установа відповідно до Постанови Ради Народних Комісарів УСРР (РНК УСРР) №154 від 22 травня 1931 року «Про організацію Всеукраїнської академії сільськогосподарських наук» [1, с. 17].

З того часу для Бібліотеки було відведено спеціальне приміщення в м. Харків по вул. К. Лібкнехта, 82 (рис. 1). Але впродовж існування Всеукраїнської академії сільськогосподарських наук (1931–1935 рр.)

ЦНСГБ мала велику проблему з нестачею площі для виконання безпосередніх функціональних дій (як і нині – *авт.*).

Основною метою цієї праці є доповнення уже існуючих фактів з історії діяльності Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки, а також аналіз знайдених нових архівних документів щодо основних принципів роботи установи в період Великої Вітчизняної війни (1941–1945).

Стосовно апарату керівництва, на теперішній час відомо небагато. Політичні процеси, що відбувалися в країні впродовж 30-х років минулого століття не оминули й Бібліотеку. Це позначилося на частій зміні керівників установи. Так, у 1933 р. з посади директора був звільнений Г. А. Мельник, а призначений Купко. Із середини 30-х років минулого століття директором став колишній член Президії Всеукраїнської академії сільськогосподарських наук Олександр Федорович Корнєєв. Саме за період його управління значно розширились функції Бібліотеки як інформаційно-бібліотечної установи, збільшились фонди та довідково-бібліографічний апарат [1, с. 20].

Науковою новизною цієї праці є те, що крім «Положення про Центральну наукову сільськогосподарську бібліотеку НКЗС УРСР» (1944 р.), внутрішньо-організаційної структури ЦНСГБ, у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) вдалося відшукати цінну інформацію щодо подальшої долі керівничого складу Бібліотеки.

Так, згідно з особовим наказом Народного комісаріату земельних справ УРСР №329 від 28 липня 1941 р. виконуючою обов'язки головного

бухгалтера ЦНСГБ Наркомзему УРСР стала Марія Дмитрівна Попова. Вона мала право другого підпису на всі грошові документи [2].

Знайдені відомості, що восени 1941 р. директор бібліотеки О. Ф. Корнеєв покинув м. Харків з невідомих причин. На його місце виконуючим обов'язки з 1 жовтня 1941 р. Наркомземом УРСР було призначено І. Ф. Михайлова з окладом 800 крб. за місяць. 1 жовтня 1942 р. згідно з наказом №130 Народного комісаріату земельних справ УРСР М. Д. Попову було призначено тимчасово виконуючою обов'язки завідувачою (директора – *авт.*) Бібліотеки [3].

Після окупації згідно з особовим наказом Народного комісаріату земельних справ УРСР № 298 від 22 квітня 1944 р. директором Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки з 1 квітня 1944 р. став Олександр Федорович Корнеєв. До цього часу обов'язки керівника установи виконувала Марія Дмитрівна Попова [4].

Щодо діяльності Бібліотеки, варто зауважити, що перед початком Великої Вітчизняної війни у ЦНСГБ налічувалося 200 тис. примірників літератури, а щорічно Бібліотеку відвідувало 500 читачів. Найважчими роками у діяльності установи стали воєнні роки періоду окупації фашистськими загарбниками м. Харків. ЦНСГБ, на жаль, поряд з ВНЗ не була евакуйована, хоча частина галузевих науково-дослідних інститутів покинули місто.

Згідно із здійсненими історичними дослідженнями професора В. А. Вергунова 29 травня 1942 р. за наказом № 255 Харківської міської управи, підписаним обербургомістром міста О. П. Семененком та особливо уповноваженим постійної місцевої комендатури Ромпелем, Центральна наукова сільськогосподарська бібліотека увійшла до складу Харківської науково-технічної управи, яку очолив професор О. І. Крамаренко. Окрім діяльності Бібліотеки Управою координувалася діяльність вузів та науково-дослідних інститутів. Дещо пізніше, 15 червня 1942 р. контролюючий орган був перейменований на Управу науково-дослідних інститутів під керівництвом доцента С. Ю. Лісовенка. Як робить висновок професор В. А. Вергунов, завдяки функціонуванню установи для потреб окупаційного режиму, було збережено життя співробітників та книжкові фонди [1, с. 26].

Першим документом, що регламентував відновлення діяльності науково-дослідних установ УРСР після окупації, стала Постанова ЦК КП(б)У та РНК УРСР № 545 від 13 грудня 1943 р. Було відновлено діяльність Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки, 5 науково-дослідних інститутів та 8 дослідних станцій системи НКЗС УРСР [5]. Так, станом на 15 липня 1944 року було відновлено діяльність вже 59 науково-дослідних

установ, серед яких: 1 Центральна наукова сільськогосподарська бібліотека, 10 науково-дослідних інститутів, 26 науково-дослідних станцій, 15 дослідних полів та 7 опорних пунктів.

У пояснювальній записці до плану та кошторису ЦНСГБ на 1944 р. директор М. Д. Попова підтверджує, що в роки окупації Бібліотека залишалася єдиною фундаментальною спеціалізованою установою, що обслуговувала запити щодо сільського господарства на території всієї УРСР. У 1944 р. в рамках всесоюзної програми з відродження сільського господарства планувалося провести літературно-бібліографічну розробку питань щодо відновлення сільського господарства УРСР, а саме відібрати необхідний матеріал з книг, журналів, газет. Бібліотека безпосередньо брала участь у роботі галузевих науково-дослідних інститутів та станцій, надаючи окремі бібліографічні тематичні відбірки.

Директор зазначала, що впродовж 1942–1943 рр. Бібліотека не одержувала як вітчизняну, так й іноземну галузеву літературу. Саме в 1944 році планувалося поновити підписку на сільськогосподарські книги та журнали за ці роки, видання двох реферативно-бібліографічних збірників: «Стахановский опыт в социалистическом сельском хозяйстве» та «Иностранный опыт в сельском хозяйстве».

У зв'язку з поставленими завданнями комплектувалися штати установи. Так, найбільшим за своїм персональним складом виявився Бібліографічний відділ [6]. В цьому ж році було введено нові посади – методиста з обробки літератури та каталогізатора, а також підвищено заробітну платню завідуючим Іноземного відділу, Відділу абонементу, агронома-бібліотекаря і комплектатора.

Нами вперше віднайдений основний регламентуючий діяльність Бібліотеки документ – «Положення про Центральну наукову сільськогосподарську бібліотеку НКЗС УРСР», який був розроблений у 1944 р. заступником директора ЦНСГБ з наукової частини О. Ф. Корнеєвим і затверджений Народним комісаріатом земельних справ УРСР 8 серпня 1944 р. Нині цей документ зберігається у фондах ЦДАВО України [7]. Згідно з цим Положенням Центральна наукова сільськогосподарська бібліотека була науковою установою, що входила до мережі НКЗС УРСР як «невід'ємний фактор науково-дослідної роботи галузевих інститутів в плані висвітлення за допомогою бібліографічно-літературного матеріалу повних та епізодичних тем стосовно усіх галузей сільського господарства» [7].

Бібліотека мала республіканське значення і діяла на території колишньої УРСР. В цьому ж документі також сказано, що ЦНСГБ як самостійна установа почала функціонувати з 1931 р. і станом на 1944 р. знаходилася в науково-методичному, організаційно-господарському, а також

адміністративному та фінансовому підпорядкуванні Сектора науково-дослідних установ Наркомзему УРСР.

Згідно що з однією Постановою РНК УРСР № 678 від 17 червня 1944 р. роботу ЦНСГБ було повинстю відновлено після окупаційного режиму. Фінансування установи відбувалося за рахунок держбюджету на рівні з іншими науково-дослідними установами системи НКЗС УРСР. Бібліотека мала свою круглу печатку з надписами: навколо «Народний Комісаріат Земельних Справ УРСР» та по центру «Центральна Наукова Сільськогосподарська бібліотека».

Станом на 1944 р. структура Бібліотеки була такою (рис. 2):

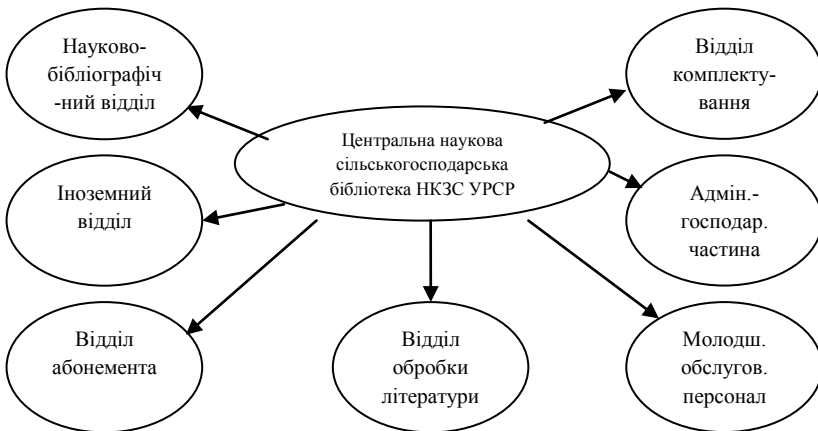

Рис. 2. Організаційна структура Центральної сільськогосподарської бібліотеки НКЗС УРСР в 1944 р.

Основними завданнями установи були: 1) висвітлення тематики науково-дослідних інститутів за допомогою бібліографічно-літературного матеріалу, складання бібліографії до найбільш актуальних питань сільського господарства того часу; 2) вивчення та узагальнення основних досягнень у сільському господарстві; 3) ознайомлення сільськогосподарських працівників з зарубіжними досягненнями у сільському господарстві; 4) популяризація нових досягнень.

Усі названі завдання ЦНСГБ реалізувала за допомогою таких способів: 1) складання бібліографії до затвердженої Наркомземом УРСР щорічної планової тематики галузевих науково-дослідних інститутів та станцій; 2) складання бібліографії до найбільш актуальних питань сільського господарства; 3) видання збірника «Стахановский опыт в социалистическом сельском хозяйстве» та реферативно-бібліографічного збірника

«Иностранный опыт в сельском хозяйстве» (ці збірники видавались протягом багатьох років); 4) систематичні відсилання науково-дослідним інститутам інформації про нову зарубіжну сільськогосподарську літературу з короткими анотаціями. Крім того, до функцій бібліотеки входило обслуговування читачів книгами, журналами, газетами, бібліографічно-літературними консультаціями, а також організація виставок сільськогосподарської літератури.

Висновок Отже, в цій науковій праці на основі історіографічних та архівних джерел автором здійснено спробу розкрити основні моменти діяльності Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки у період Великої вітчизняної війни (1941–1945 рр.), доведено, що в ці роки установа не припиняла своєї діяльності, незважаючи на окупаційний режим та несприятливі умови праці. Автором доповнено історичну картину розвитку Бібліотеки в згаданий період, особливо стосовно управлінського складу, внутрішньо-організаційної структури та основних принципів роботи. Варто зауважити, що це питання є на сьогодні досить актуальним та цікавим і потребує окремого спеціального дослідження.

Список літератури: 1. *Вергунов В. А.* Державна наукова сільськогосподарська бібліотека УААН : історія і сьогодення / В. А. Вергунов. – К. : Аграрна наука, 2007. – 480 с. – (Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії». Кн. 20). 2. *ЦДАВО України*, ф. 27, оп. 17, спр. 1036, арк. 82. 3. *ЦДАВО України*, ф. 27, оп. 17, спр. 1045, арк. 166. 4. *ЦДАВО України*, ф. 27, оп. 17, спр. 1050, арк. 267. 5. *ЦДАВО України*, ф. 27, оп. 17, спр. 40, арк. 363–370. 6. *ЦДАВО України*, ф. 27, оп. 18, спр. 6281, арк. 9–10. 7. *ЦДАВО України*, ф. 27, оп. 18, спр. 6272, арк. 88–90.

Надійшла до редакції 11.10.2012 р.

УДК 617.3 – 091

Діяльність Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.) / А. С. Білоцерківська // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Історія науки і техніки. – Х. : НТУ «ХПІ», 2013. – № 68 (1041). – С. 23–29. – Бібліогр.: 7 назв.

В статтю на основі проведеного автором історичного аналізу освітлений період діяльності Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.) та охарактеризовано організаційну структуру, склад керівництва та основні принципи роботи закладу.

Ключові слова: Центральна наукова сільськогосподарська бібліотека, Національна академія аграрних наук, Велика Вітчизняна війна, науково-дослідницький інститут, фонд

The period of the activity of the Central Scientific Agricultural Library during the Great Patriotic War (1941–1945) is observed by the author's historical analysis; the organizational structure, the composition of leadership and basic principles of the organization are characterized.

Keywords: Central Scientific Agricultural Library, the National Academy of Agricultural Sciences, the Great Patriotic War, Research Institute, Foundation